

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЙ СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ

У статті аналізуються особливості політичної свідомості населення сучасної України в перехідний період. Досліджується вплив соціально-психологічної амбівалентності на процес трансформації системи політичних цінностей українців та на політичну поведінку в цілому.

Ключові слова: сучасне українське суспільство, політична свідомість, політичні цінності, соціально-психологічна амбівалентність, політична поведінка.

В статье анализируются особенности политического сознания населения современной Украины в переходной период. Исследуется влияние социально-психологической амбивалентности на процесс трансформации системы ценностных ориентаций украинцев и на политическое поведение в целом.

Ключевые слова: современное украинское общество, политическое сознание, политические ценности, социально-психологическая амбивалентность, политическое поведение.

The article analyzes the peculiarities of the political consciousness of the population of modern Ukraine in the transition period. The author examines the influence of the socio-psychological ambivalence on political behavior and the process of transforming the system of value orientations of Ukrainians and political behavior.

Key words: modern Ukrainian society, political consciousness, political values, socio-psychological ambivalence, political behavior.

Перехідне суспільство характеризується як суперечностями у політичній свідомості, так і функціонуванням основних політичних інститутів. Разом з тим слід врахувати принципову різнотипність різних формальних інститутів: ближчих до модерних (що передбачає суб'єктивну включеність і ціннісний тип регуляції – недержавна економіка, комунікації, масове споживання, масова культура, розваги, Інтернет-інформація і т. п.) і тих, що залишилися від радянського часу та мало змінилися – армія, система панування і авторитету, державні структури управління (від міліції і суду до електоральної демократії), а також проміжних або змішаних форм – масова освіта (середня і вища), ЗМІ, політтехнологія замість пропаганди, система стратифікації [2, с. 36].

Сучасне українське суспільство стали називати неозначено – якісними категоріями: «перехідне», «трансформаційне», «транзитивне», «модернізаційне» тощо, тобто більш незрозумілими та безпечними для політичної свідомості мас, а економічну ринкову систему, до якої рушаємо, некоректно ототожнювати у масовій політичній культурі із політичною системою ліберальної демократії [5, с. 78]. Найбільш характерною рисою політичної й економічної свідомості населення сучасної України є стан амбівалентності – поєднання поглядів, думок, почуттів, орієнтацій, які є

взаємовиключними, коли людина, наприклад, одночасно виступає за свободу пересування і збереження чи навіть посилення режиму прописки, за обмеження доходів і необмежену зарплатню [7, с. 130]. Саме за цієї суспільної ситуації (перехідного періоду) виникає дезорієнтація свідомості, яка виявляється в соціально-психологічній амбівалентності – суперечливому поєднанні взаємовиключних орієнтацій індивідуальної і масової свідомості [3, с. 27-28]. Ці суперечності якісно впливають на техніки формування лояльності до існуючого режиму і правлячої еліти масами у посттоталітарному суспільстві в добу лібералізації інформаційного простору. Варто зазначити, що такі поняття, як «підкорення», «приспосовання», «групування» чи «згода», відображають елементи даних технік. Ці техніки можуть повною мірою перешкоджати розвитку культури політичного протесту українського суспільства, яка знаходиться у стані реформування, тобто встановленню альтернативних ціннісних систем, норм і моделей поведінки.

Еклектизм у сучасному українському суспільстві характеризується наявністю усталених політичних цінностей за відсутності змістовних критеріїв корисності і ефективності, корисність їх визначається прибутками, які вони можуть принести тій чи іншій політичній силі під час політичної

боротьби, особливо під час виборів. Якщо брати до уваги, що для населення з низьким рівнем політичної культури характерні такі форми протесту, як абсентеїзм, бунтарство, неорганізовані мітинги як природна реакція на примітивізм політичного дискурсу і політичних технологій із залученням усе більш відкритих форм популізму і цинізму, то конформація свідомості мас перешкоджає зростанню свідомості окремих громадян. Відповідно до цього політичний протест набуває інших форм культурного прояву: участь у громадських і політичних організаціях, робота профспілок, організація санкціонованих владою мітингів і інших протестних акціях. При цьому політична поведінка у сучасній Україні варіюється від політичного протесту в електоральній поведінці громадян, що виражається в голосуванні проти всіх і абсентеїзмі в його класичному вираженні, до відкритого протистояння до діючої політичної влади, здійснюваного через регулярне застосування ідеологічно мотивованого насильства як з одного, так і з іншого боку, а також безпрецедентні сутички еліт у державних інститутах влади. Як уже зазначалося, свідомість мас знаходиться на перипетії перманентного інституційного дизайну закритими політичними елітами з обов'язковими для їх існування і подальшою легітимацією соціальними ілюзіями. Гостра політична конкуренція істотно не впливає на ротацію владних груп. Високий рівень політизації суспільства, втім, не надає йому реальних можливостей здійснювати вплив на прийняття та реалізацію управлінських рішень. Громадяни не розглядають політичні партії й інститути громадянського суспільства як механізми здійснення впливу на політику, а самі виступають здебільшого побічним ресурсом для обмеженого кола політиків та управлінців [4, с.18]. Можна стверджувати, що основними рисами посттоталітарного суспільства є те, що ментальні репрезентації не змінюються так швидко, як соціальні інституції, що призводить до виникнення стану тривоги; мислення базується на тоталітаристському когнітивному функціонуванні, через що люди не сприймають ідею свободи індивідуума і груп; залишається стійка несвідома ідентифікація з тотальною силою; «хронічна травматизація», коли окремі субгрупи ідентифікуються, міфологізуються, ототожнюються з їх патологічними рисами національної ідентичності [1, с. 165].

Отже, наголошується на існуванні нестертих елементів «радянської людини» як на підсвідомості покоління, які народилися у СРСР, так і молодого покоління, яке за результатами сучасного дослідження декларує про системні зміни, а на практиці готові підлавитися, підстроїтися і зайняти якусь нішу в ієрархії. Це один з моментів демонстративного конформізму, також виокремлюють неконформний конформізм мас, які під покровом покори приховують у собі байдужість, відчуження й іронію, на відміну від еліт, які активно засвоюють нормативи «політичної мови».

На рівні мас це відбувається внаслідок інтелектуальної пасивності, ухилення від раціонального освоєння граматики «політичної мови», за рахунок іронічного саботажу масами прямолінійних дискурсивних декретів влади. Тобто маси акумулюють різні парадигми, суміщаючи їх у гротесковому ансамблі. Відбувається певна видозміна демократичних цінностей за рахунок їх маніпулювання з використанням політичного досвіду за часів радянського правління та фрагментарного впровадження і часткового засвоєння на свідомому і підсвідомому рівнях. Такі самі процеси проходили і у сфері політичної мови (у структурному сенсі): проекти, ініціативи і програми носили уривчастий незавершений характер, містили в собі логічні суперечності. Як наслідок, у свідомості мас, де вже закріпилися уявлення про інші нерадянські зразки життя і поведінки, внаслідок маніпулювання політичною мовою і оперування політичними цінностями, при заміні їх змісту популізмом і підміною понять помітні відчутні фрустрації. Напруга в результаті подібного процесу супроводжується недовірою до формальних структур (держава, муніципальна влада, суди) і довірою до «своїх» (короткий радіус довіри), що може компенсуватися тільки швидким шляхом – досягненням благоустрою через партикуларистську лояльність утримувачам засобів насильства (владі, адміністрації, кримінальним або корумпованим організаціям), що, у свою чергу, дискредитувало і підривало демократичні реформи [1, с. 36].

У цій ситуації характерну еволюцію зазнає популізм як політика завоювання масової підтримки, яка використовується практично всіма політичними течіями, особливо під час політичної боротьби 2010 року. У найбільшій мірі вона характерна для А. Яценюка, з одного боку (протестний популізм), і С. Тігіпка (конструктивний популізм); середні позиції займав харизматичний популізм Ю. Тимошенко в пору її високої популярності. Також суто протестні настрої електорату Західної України О. Тягнибоком, який здавався спочатку екстремістським, націоналістським, а після приходу до влади В. Януковича досить швидко був трансформований в лояльну, слухняну інтересам влади поведінку. Популізм як особливий варіант протестної політики явно втрачає свій зміст. Жоден суспільний протест не може бути ефективним, якщо він не артикулює, не спирається на певну структуру сформованих суспільних інтересів груп, інститутів. І поки ця ситуація не зміниться принципово, соціальний протест буде укріплювати ресурси соціального терпіння [1, с. 32].

Можна виділити деякі типи терплячої поведінки і, відповідно, групи терпіння, різні за своїми мотиваційними установками. По-перше, група байдужого, астенічного терпіння. Це в основному люди, яких не турбує ні власне становище, ні дійсний стан справ у країні. Інша група може бути описана за допомогою терміна

«лукаве терпіння». Це люди, які сподіваються на те, що суспільні потрясіння і негоди обійдуть їх сім'ї, господарства стороною. Частина з них вважає, що їм вдасться отримати з такого становища певні вигоди для себе. Третя група терпить позбавлення і не бачить виходу. Це розчаровані, такі, що зневірилися, втратили довіру до вчорашніх лідерів і не знайшли нових надій або

ілюзій. Великий вплив на поведінку цієї групи роблять криза і розкладання демократичної еліти. І, нарешті, найбільш оптимістична група – ті, хто наполегливо, часто всупереч очевидності, сподіваються на зміни до кращого [6, с. 9]. Однак потрібно зазначити, що чисельність останніх катастрофічно зменшується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк А. Особливості політичної поведінки в умовах політичного конфлікту, кризової ситуації та перехідного періоду / А. Вовк // Політична психологія : науковий збірник. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – С. 154–168.
2. Гудков Л. Условия воспроизводства «советского человека» / Л. Гудков // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. – 2009. – № 2 (100). – С. 8–37.
3. Головаха Є. Особливості політичної свідомості: амбівалентність суспільства та особистості / Є. Головаха // Політологічні читання. – 1992. – № 1. – С. 24–39.
4. Кложев О. Електоральний протест в Україні в контексті політичної участі / О. Кложев // Віче. – 2009. – № 8. – С. 17–20.
5. Курілло В. Масова політична культура України доби реставрації капіталізму / В. Курілло // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Випуск 13. – К., 2008. – С. 76–87.
6. Левада Ю. Человек недовольный: протест и терпение / Ю. Левада // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 1999. – № 6 (44). – С. 7–13.
7. Пахомов Ю. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований / [Головаха Е., Панина Н., Пахомов Ю. и др.]. – К., 1993. – 136 с.

Рецензенти: Рибачук М. Ф., д.філос.н., професор;
Коваль Г. В., к.політ.н, доцент.

© Левченко О. О., 2010

Стаття надійшла до редколегії 04.11.2010 р.